

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО АГРАРНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто сутність та структуру комунікативної компетентності майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу.

Ключові слова: комунікативна компетентність, структура, здатність, знання, уміння, навички, компетенція.

В статье рассмотрены сущность и структура коммуникативной компетентности будущего преподавателя высшего аграрного учебного заведения.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, структура, знания, умения, навыки, компетенция.

The article reviews the nature and structure of communicative competence of future teachers of higher agricultural establishment.

Key words: communicative competence, structure, ability, knowledge, abilities, skills and competence.

Професійно-педагогічна діяльність викладача ВНЗ відноситься до таких видів діяльності, успіх яких визначається змістом та характером взаємодії в навчально-виховному процесі. Здатність людини ефективно взаємодіяти (спілкуватися) психологи називають комунікативною (міжособистісною) компетентністю. Крім того комунікативна компетентність є вагомою складовою професійної компетентності, що неодноразово підкреслюють дослідники і в кожному виді діяльності має свою специфіку. Також міжособистісна компетентність визначається однією із ключових, що її потребують індивідууми для особистісного розвитку, активного громадянства, соціальної інтеграції та зайнятості.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень виявив багатоваріативність як тлумачення самої сутності, так і структури комунікативної компетентності.

Багато дослідників визначають комунікативну компетентність через поняття “здатності”, а саме як здатність використовувати мову в тій або іншій сфері спілкування (О. Аршавська, М. Вятютнев, Д. Ізаренков, Д. Крістел, С. Савіньон та інші).

Д. Ізаренков визначає комунікативну компетентність “як здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, яка становить набути в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу властивість мовленнєвої особистості” [6, с. 55]. Ця здатність до спілкування, на думку дослідника, може

знайти вияв в одному або в декількох видах мовленнєвої діяльності та є складним, набутих умінням, яке може формуватися в процесі спеціально організованого навчання або в умовах природного пристосування людини до певного мовного середовища.

Інші вчені підходять до визначення комунікативної компетентності через поняття “знання, навички й уміння” (Н. Гез, О. Казарцева, О. Константинова, Ю. Федоренко, Д. Хаймс та ін.).

О. Казарцева тлумачить поняття “комунікативна компетентність” як знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування [7].

Якщо звернутися до перекладу іншомовних слів “communicative” з англійської та “competentia” з латинської, то поняття “комунікативна компетентність” означає “вміння спілкуватись”.

Ряд дослідників (С.Макаренко, Г.Данченко, С.Козак, Ю.Жуков, Л.Петровська, П.Растенніков) тлумачать комунікативну компетентність як уміння встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми та включають до її складу певну сукупність знань та вмінь, які забезпечують ефективність проходження комунікативного процесу. Тобто, комунікативна компетентність передбачає володіння певною сукупністю умінь. Зокрема, Т. Ладжинська серед них називає такі: вміння реалізувати комунікативний намір, уміння слухати, гарно говорити, розв’язувати конфлікти, дотримуватись мовленнєвого етикету [5]. У своєму

дослідженні Т. Яценко звертається до наступних груп умінь: уміння встановлювати контакт; опанування прийомів саморегуляції: мімікою, пантомімікою, емоціями, настроями [15].

Заслуговує уваги дослідження російського психолога Л. Петровської, яка відносить до комунікативної компетентності знання соціально-психологічних факторів і уміння використовувати, враховувати їх у конкретній діяльності; розуміння як власних мотивів, фрустрацій, стратегій поведінки, інтенцій, так і партнера по спілкуванню; уміння розібратися у групових соціально-психологічних проблемах; освоєння технології та психотехніки спілкування та ін. [10; 11]. Дослідниця виділяє компетентність у спілкуванні за суб'єкт-об'єктною та за суб'єкт-суб'єктною схемами. Перша з них полягає у використанні монологічних стратегій взаємодії та охоплює зовнішній поведінковий рівень спілкування, друга - у вирішенні продуктивних задач та охоплює глибинний, особистісний рівень взаємодії.

Відомий російський психолог Ю.Ємельянов [4] визначає поняття комунікативної компетентності як засновану на знаннях, чуттєвому досвіді здатність орієнтуватися у ситуаціях спілкування і передбачає соціально-психологічне навчання (навчатися спілкуватися). Основними джерелами набуття людиною комунікативної компетентності вчений вважає: життєвий досвід, мистецтво, загальну ерудицію людини, спеціальні наукові методи. Комунікативна компетентність особистості – це ідейно-моральна категорія, яка регулює всю систему ставлень людини до природного і соціального світу, а також до самого себе, як синтезу двох світів.

Ю.Ємельянов підкреслює, що за формою і змістом комунікативна компетентність співвідноситься з особливостями ролей, які виконує індивід. Він пропонує розрізняти професійну комунікативну компетентність (ПКК) і загальну комунікативну компетентність (ЗКК). Професійна комунікативна компетентність поступово стає для індивіда більш значущою, досконалішою і “накладає певний відбиток” на загальну комунікативну компетентність [1, с.11]. У зв'язку з цим, формування комунікативної компетентності потребує усвідомлення своєї ПКК та ЗКК з

метою гармонізації та естетичного впорядкування цих сфер спілкування.

Д. Годлевська, досліджуючи комунікативну компетентність, приходять до висновку, що це складна інтегративна якість особистості, яка опосередковує її професійну діяльність, спрямовану на налагодження, підтримку і розвиток ефективної взаємодії з учасниками соціального процесу. Комунікативна компетентність є складовою і базовою характеристикою професійної компетентності в залежності від функції, які реалізуються у професійній діяльності [1, с. 32]. Справедливо авторка зауважує, що комунікативну компетентність можна інтерпретувати як здатність, що заснована на знаннях, чуттєвому досвіді і допомагає орієнтуватися у ситуаціях міжособистісної взаємодії, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки, як свої власні, так і співрозмовників, освоєння технології та психотехніки спілкування.

А. Панфілова тлумачить комунікативну компетентність, як “сукупність знань, умінь, навичок, які включають: функції спілкування та особливості комунікативного процесу; види спілкування та основні його характеристики; засоби спілкування (вербальні і невербальні); репрезентативні системи та ключі доступу до них; види слухання і техніки його використання; “зворотній зв'язок” – запитання та відповіді; психологічні і комунікативні типи партнерів, специфіку взаємодії з ними; форми і методи ділової взаємодії; технології і прийоми впливу на людей; методи генерування ідей та інтеграції персоналу для конструктивних комунікацій; самопрезентацію і стратегію успіху” [9].

Таким чином, узагальнюючи вище проаналізовані дослідження зробимо такі висновки:

- у психолого-педагогічній літературі не існує єдиного тлумачення поняття “комунікативна компетентність”;

- комунікативна компетентність вимагає певної сформованості сукупності мотивованих знань, умінь та навичок, необхідних особистості для здійснення ефективної взаємодії;

- комунікативну компетентність можна розглядати як інтегративну характеристику особистості, яка синтезує в собі комплекс комунікативних знань, мовленевих умінь, навичок, прояв емпатії, креативність,

Питання педагогіки

рефлексію, вербальні та невербальні засоби спілкування;

- комунікативна компетентність є складовою і базовою характеристикою професійної компетентності;

- формування відповідного рівня комунікативної компетентності, який би відповідав певним нормам ефективної взаємодії, можливе за умов спеціально організованого навчання.

Отже, на основі проведеного нами теоретичного аналізу наукових підходів до розуміння сутності вище вказаного поняття, комунікативну компетентність майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу можна інтерпретувати як інтегративну характеристику особистості, яка є базисною основою його професійної компетентності та синтезує в собі комплекс мотивованих знань, умінь, навичок, необхідних для здійснення мовленевої діяльності в професійно-педагогічній сфері.

Досліджуючи проблему формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ВАНЗ, необхідно здійснити аналіз її структури, виокремити та розкрити компоненти. Адже без структурного аналізу виокремлення компонентів системи є недоцільним, так як невідомими залишаються їх зв'язки, взаємовідносини, підпорядкованість.

Розгалужену структуру комунікативної компетентності запропонувала Ю. Федоренко. На думку дослідниці явище комунікативної компетентності та її природа вимагають включення до її структури багатьох елементів:

- мовна компетенція (мовні знання: лексичні, граматичні, фонетичні й орфографічні);

- мовленнєва компетенція - охоплює чотири види комунікації (аудіювання, мовлення, читання, письмо);

- компетенція, яка стосується процесу говоріння (діалогічне і монологічне мовлення);

- лексична компетенція (знання лексики і мовленнєві лексичні навички); граматична (знання граматики і мовленнєві граматичні навички);

- фонетична компетенція (фонетичні знання і мовленнєво-слухо-вимовні навички);

- соціокультурна компетенція (країнознавство та лінгвокраїнознавство) [14, с. 65].

О. Павленко також як і попередній автор вважає, що комунікативна компетентність включає багато складових:

- лінгвістичні компоненти – говоріння, розуміння на слух, письмо, читання тощо;

- прагматичні компоненти – уміння кодувати і декодувати повідомлення за вербальними і невербальними каналами, знання і вміння вступити в мовленнєвий контакт у конкретних ситуаціях (знати як будується діалог, дискусія, як використовувати невербальні засоби спілкування);

- соціокультурні компоненти - дотримання правил соціальних умовностей (правила ввічливого спілкування; норми у відносинах між поколіннями, людьми різної статі, соціальними групами) [8, с. 11].

Заслуговує уваги дослідження Ю. Ємельянова щодо складових комунікативної компетентності, до них він відносить:

- ситуативну адаптивність;
- вільне володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки;

- організація індивідом міжособистісного простору на своїй території;

- усвідомлення оточуючого діяльного соціального та фізичного середовища та здатність впливати на нього [4].

Багато дослідників основними складовими комунікативної компетентності вважають:

- комунікативні властивості особистості, що характеризують розвиток потреби в спілкуванні, ставлення до способу спілкування;

- комунікативні здібності: здатність володіти ініціативою у спілкуванні, здатність проявляти активність, активно реагувати на стан партнерів спілкування, формувати та реалізовувати власну індивідуальну програму спілкування;

- здатність до самостимуляції у спілкуванні [3, с. 342].

Проаналізувавши підходи різних авторів до виокремлення компонентів комунікативної компетентності, можна дійти висновку, що вони, в переважній більшості, не завжди вдало підходять до виявлення базисних складових вказаного явища. Ми схильні до думок тих вчених, які в структурі комунікативної компетентності

виокремлюють основні складові, здійснюючи спеціальний вплив на які, можна підвищити її рівень. У такому напрямку побудовані дослідження, Д. Годлевської, Т. Дементьєвої, Д. Ізаренко, С. Петрушина, Є. Проворової, В. Черевко.

Глибоко аналізує структуру компетентності в спілкуванні С. Петрушин. Він виділяє такі її базисні компоненти:

- пізнавальний – поглиблення самопізнання і пізнання партнерів у спілкуванні, а також необхідні знання з психології спілкування у всій різноманітності його форм та ситуацій;

- поведінковий – уміння ефективно використовувати різноманітні засоби спілкування;

- емоційний – досвід різноманітного спілкування, позитивне самовідношення і орієнтація на партнера в спілкуванні [12, с.25].

Д. Годлевська також виокремлює три основні компоненти комунікативної компетентності:

- соціально-комунікативний (базовий) компонент передбачає наявність комунікативних знань, умінь та навичок, що забезпечує усвідомленість змісту професійної діяльності;

- особистісно-емоційний компонент передбачає професійно-особистісні якості, що визначають позицію і спрямованість спеціаліста, як особистості, індивіда та суб'єкта діяльності, а також емоційний прояв цих якостей;

- діяльнісний (практичний) компонент включає прояв професійної комунікативної компетентності, апробованої в дії та засвоєної особистістю як найбільш ефективного чинника впливу на клієнта [1, с.43].

Т. Дементьєвої та Д. Ізаренко вважають, що комунікативна компетентність формується через взаємодію трьох базисних складових: мовної компетенції, (пов'язана з лінгвістичною організацією комунікативних одиниць); предметної, (відповідає за зміст висловлювань і забезпечує одержання знань про той фрагмент світу, який виступає предметом мовлення); прагматичної (розкриває комунікативні наміри мовця, умови спілкування, формує здатність використовувати висловлювання в певних мовленнєвих актах) [6, с. 56]. Т. Дементьєва

пропонує, крім вище вказаних складових комунікативної компетентності, додати до них ще мотиваційну, яка забезпечує потребу і бажання включитись у спілкування [2].

Є. Проворова, обґрунтовуючи комунікативну компетентність як цілісне відносно стійке особистісне утворення, що має складну структуру, важливими складовими її називає: 1) мотиваційно-ціннісний, 2) когнітивно-креативний, 3) індивідуально-особистісний, 4) емоційно-вольовий та 5) операційно-діяльнісний компоненти, які забезпечують вмотивованість і цілеспрямованість, осмисленість і цілісність, ефективність і результативність дій щодо досягнення цілей комунікативної діяльності [13, с.85].

Таким чином, здійснивши аналіз наукової літератури щодо структури комунікативної компетентності особистості в цілому та педагога зокрема, слід зазначити, що у наукових роботах відсутня єдина думка щодо кількості та змісту складових даного феномену.

Отже, аналіз наукових джерел дає підстави обґрунтувати комунікативну компетентність майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу як інтегративну якість особистості, яка має складну структуру та виокремити її базисні компоненти: когнітивний, мотиваційний та поведінковий.

Когнітивний компонент передбачає наявність у майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу комунікативних знань, що забезпечують усвідомленість змісту власної професійно-педагогічної діяльності.

Мотиваційний компонент є визначальним чинником у забезпеченні ефективності формування комунікативної компетентності майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу і включає, в першу чергу, мотивацію оволодіння комунікативною компетентністю, професійно-ціннісні орієнтації, емоційні стани та реакції.

Поведінковий компонент включає прояв комунікативної компетентності під час професійно-педагогічної взаємодії, що забезпечує її високу результативність та передбачає, насамперед, володіння комунікативними вміннями і навичками.

Література

1. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників : дис. ...канд. пед. наук / Годлевська Дана Миколаївна. – К., 2007. – 263 с.
2. Дементьева Т.І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання: дис. ... канд. пед. наук / Дементьева Тетяна Іванівна. – Харків, 2005. – 207 с.
3. Житєва компетентність особистості : науково-метод. посіб. / за ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, Г.М.Несян. – К. : Богдан, 2003. – 520 с.
4. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. - Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 с.
5. Ладыженская Т. А. Живое слово. Устная речь как средство и предмет обучения / Т. А. Ладыженская. - М. : Просвещение, 1986. – 124 с.
6. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д.И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
7. Казарцева О.М. Культура речевого общения : теория и практика обучения : учеб. пособие / О.М. Казарцева. – 2-е изд., – М. : Флинт, Наука, 1999. – 496 с.
8. Павленко О.О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Павленко Олена Олександрівна. – К., 2005. – 447 с.
9. Панфилова А.П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности : учеб.пособ. / А.П. Панфилова. – СПб. : Знание, 1999. – 469 с.
10. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – М. : МГУ, 1989. – 216 с.
11. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 168 с.
12. Петрушин С.В. Психологический тренинг в многочисленной группе / С.В. Петрушин. – М. : Академический проект, 2000. – 256 с.
13. Проворова Є. М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики : дис. ...канд. пед. наук / Проворова Євгенія Михайлівна. – К., 2008. – 248 с.
14. Федоренко Ю.С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю.С. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 63–65.
15. Яценко Т. С. Психологические основы активной подготовки будущего педагога к общению с учащимися : автореф. дис. ...докт. психол. наук : 19.00.07 / Киев. гос. пед. ин-т. – К., 1989. – 40 с.